

КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА 1710 РОКУ: ІСТОРИЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Зайцев О. М., Польова А. В.

У статті досліджується Конституція Пилипа Орлика 1710 року з точки зору її політико-правового значення, аналізується структуру, основні положення та ідеї, що відображають демократичні принципи, права і свободи, а також організацію державної влади і місцевого самоврядування в Україні на початку XVIII століття, як унікальні свідчення прогресивної правової думки того часу, яка відображала прагнення українського суспільства до демократичного устрою. У статті розкривається теоретико-правова основа та конституційний характер «Пактів і конституцій законів та вольностей Війська Запорозького...», підкреслюється їх значення як правового акту, що дозволить сучасним дослідникам краще зрозуміти правові традиції України в контексті європейської правової культури.

Конституція Пилипа Орлика зберігає свою актуальність як важливий історичний, правовий і політичний документ. Її цінність полягає у відображенні передових для свого часу ідей, які й досі резонують із сучасними демократичними цінностями. Аналіз документа вказує на його безпосередню спрямованість на утвердження демократичних принципів, що проявилось у добровільній передачі частини повноважень гетьмана та козацької старшини на користь громад, зокрема міських і козацьких. Такий підхід демонструє унікальну для того часу готовність до децентралізації влади. У юридичному плані Конституція вперше в українській і європейській правовій традиції чітко закріпила розподіл влади, створивши систему стримувань і противаг, а також визначила особливості податкової політики, привілеї самоврядування та статус судової влади, що вказує на високий рівень правової культури та інституційної зрілості українського суспільства.

Особливу увагу приділено представницькій владі, яка нагадує прообраз українського парламенту з широким представництвом козацької громади, що відіграла ключову роль у процесі ухвалення рішень. Подібна модель представництва підкреслює демократичний характер документа, що і вирізняє його серед інших правових актів епохи. Конституція Пилипа Орлика є не лише значним досягненням свого часу, але й свідченням політичної зрілості українського суспільства, що випереджало сучасні йому суспільно-політичні кон-

цепції за рівнем демократичності та прогресивності. Її ідеї залишаються актуальними для сучасних дискусій про державотворення та демократію в Україні.

Конституція Пилипа Орлика 1710 року запровадила новаторські принципи організації державної влади, закріпивши відповідальність чиновників за розтрату державного майна, автономність судової системи та чіткий розподіл повноважень між гетьманом і Генеральною Радою. Документ вирізняється своєю прогресивністю, адже він не лише передбачав демократичні засади, але й пропагував ідеї громадянського суспільства, які випереджали європейські політичні реалії XVIII століття, що, власне, і робить Конституцію унікальним явищем в історії правової думки.

Для сучасної України Конституція Пилипа Орлика стала важливим етапом у розвитку державницької ідеології, увібравши попередній історичний досвід і сформувавши соціальну основу для майбутньої незалежності. Вона стала символом прагнення українців до власної державності, заснованої на демократичних цінностях. Хоча документ не був реалізований на практиці, він мав значний вплив на формування демократичної спрямованості української політичної думки. Його ідеї продовжують надихати до плідної дискусії про державотворення та громадянське суспільство в Україні.

Ключові слова: конституція, демократія, самоврядування, права, козацтво, Генеральна Рада, представництво.

Zaitsev O. M., Polyova A. V. Pylyp Orlyk's Constitution of 1710: historical and legal aspect

The author of the article examines the Constitution of Pylyp Orlyk of 1710 from the perspective of its politico-legal significance, analyzing its structure, core provisions, and ideas that embody democratic principles, rights and freedoms, as well as the organization of state power and local self-governance in Ukraine at the dawn of the 18th century. This document stands as a unique testament to the progressive legal thought of its time, reflecting the Ukrainian society's aspiration for a democratic order. The article elucidates the theoretical-legal foundations and constitutional nature of the “Pacts and Constitutions of the Laws and Liberties of the Zaporozhian Host”, underscoring their importance as a legal act.

This enables contemporary scholars to gain a deeper understanding of Ukraine's legal traditions within the context of European legal culture.

The Constitution of Pylyp Orlyk remains relevant as a significant historical, legal, and political document. Its enduring value lies in its articulation of forward-thinking ideas that continue to resonate with modern democratic values. The analysis of the document highlights its commitment to establishing democratic principles, evidenced by the voluntary delegation of certain powers from the Hetman and the Cossack elite to communities, including urban and Cossack ones. This approach demonstrates a remarkable readiness for power decentralization, unique for its era. From a legal standpoint, the Constitution was the first in Ukrainian and European legal traditions to clearly enshrine the separation of powers, establishing a system of checks and balances, while also defining the specifics of tax policy, privileges of self-governance, and the status of the judiciary. This reflects the high level of legal culture and institutional maturity of Ukrainian society.

Particular emphasis is placed on representative authority, which resembles a prototype of a Ukrainian parliament with broad representation from the Cossack community, playing a pivotal role in decision-making processes. This model of representation underscores the document's democratic character, distinguishing it among other legal acts of the period. The Constitution of Pylyp Orlyk represents not only a significant achievement of its time but also a testament to the political maturity of Ukrainian society, which surpassed contemporary socio-political concepts in its democratic and progressive outlook. Its ideas remain relevant to contemporary discussions on state-building and democracy in Ukraine.

The Constitution of Pylyp Orlyk of 1710 introduced innovative principles of state organization, codifying the accountability of officials for the misappropriation of public property, the autonomy of the judicial system, and a clear delineation of powers between the Hetman and the General Council. These provisions reflect a forward-thinking approach to constructing a transparent and accountable governance system. The document stands out for its progressiveness, as it not only anticipated democratic principles but also championed the ideals of civil society, far ahead of the European political realities of the 18th century. This approach renders the Constitution a unique phenomenon in the history of legal thought.

For Ukraine, the Constitution of Pylyp Orlyk marked a crucial milestone in the development of statehood ideology, drawing on prior historical experience and forming a social foundation for future independence. It became a symbol of Ukrainians' aspiration for their own statehood rooted in democratic values. Although the document was never implemented in practice, it significantly shaped the democratic orientation of Ukrainian political thought. Its ideas continue to inspire contemporary discussions on state-building and civil society in Ukraine.

Key words: constitution, democracy, self-governance, rights, Cossacks, General Council, representation.

Постановка проблеми та її актуальність. Конституція Пилипа Орлика визначна пам'ятка українського конституціоналізму, що увібрала інтелектуальні досягнення українського суспільства початку XVIII століття. Конституція Орлика є не лише правовим актом, але й відображенням високого рівня політичної та правової свідомості українців того часу. Його створення варто розглядати в контексті розвитку європейської правової думки, яка в працях Ф. Вольтера та Ш. Монтеск'є формувала ідеї, що випереджали тогочасну реальність, передбачаючи майбутні суспільні трансформації. Конституція Орлика стала практичним втіленням цих ідей у юридичній формі, що робить її унікальним явищем для своєї епохи.

Незважаючи на свій вік, багато положень Конституції залишаються актуальними й сьогодні, відображаючи ідеї, які стали основою сучасних демократичних систем, що й робить документ важливим джерелом для розуміння витоків демократичних цінностей. Висвітлені в ній принципи є свідченням політичного та соціально-економічного розвитку України, а також показником високого рівня національної самосвідомості. Конституція стала символом прагнення українців до побудови справедливого суспільства, заснованого на верховенстві права.

Тема дослідження цього документа є надзвичайно актуальною, оскільки він становить важливий етап у формуванні української нормотворчої традиції, що й має дозволити сучасникам краще зрозуміти історичні корені української державності. Вивчення Конституції Орлика вимагає комплексного підходу, що враховує економічні, соціальні, політичні, релігійні та культурні аспекти життя українського народу. Подібний аналіз допоможе не лише оцінити історичне значення документа, але й простежити його вплив на сучасні процеси державотворення в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження постаті та діяльності гетьмана у вигнанні Пилипа Орлика посідає важливе місце в українській історіографії, що відображає його внесок у розвиток конституціоналізму. Ця увага до Орлика підкреслює його роль як ключової фігури в історії української державності. Зокрема, праці Ставицької О.В. [1], Смолія А.В. [2], Шабловського А.О. [3], Драговатової І.Н. [4], Шевчука В.О. [6], Слюсаренко А.Г. [8], Чехович Т.В. [9], вирізняються ґрунтовним аналізом його діяльності та значення Конституції 1710 року. Їхні дослідження розкривають багатогранність документа як правового, політичного та ідеологічного феномену.

Попри значний прогрес, низка питань залишається відкритими, що вказує на великий потенціал для подальших досліджень. Ця проблематика продовжує надихати науковців, адже ідеї Орлика залишаються актуальними для сучасного державотворення.

Мета статті. Аналіз Конституції Пилипа Орлика 1710 року для висвітлення політичних стандартів та ключових ідей демократизму, а також принципів організації й функціонування державної влади та місцевого самоврядування, які відображали правовий стан українського суспільства на початку XVIII століття. Крім того, важливо розкрити унікальність документа як прогресивного правового акту, що випередив свій час. Дослідження спрямоване на виявлення демократичних засад, закладених у Конституції, та їх значення для формування української державницької традиції, що й має сприяє глибшому розумінню історичних витоків сучасних демократичних цінностей в Україні.

Виклад основного матеріалу. Однією з найвизначніших історичних пам'яток української політико-правової думки ранньомодерного періоду є документ, що протягом століть незмінно привертає увагу різних суспільних верств.

Його вивчення дає змогу глибше осмислити витоки української державницької традиції. Його унікальність полягає не лише в історичному значенні, а й у відображенні прогресивних ідей того часу. Йдеться про «Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького», більш відомі як Конституція Пилипа Орлика. Додамо, що Конституція вважається одним із перших конституційних актів у Європі та являється символом прагнення українців до створення власної державності. У Конституції закладено основи поділу влади та принципи народного суверенітету.

5 квітня 1710 року поблизу Бендер на козацькій раді, очолюваній кошовим отаманом Костем Гордієнком, відбулися вибори гетьмана Війська Запорозького, що є свідченням політичної активності та організованості козаків (навіть у вигнанні) [1, с. 32].

Ця рада стала знаковою, адже вона поєднала демократичні традиції козацтва з формуванням новітньої політичної структури. Таким чином, козацтво виступило як безпосередній чинник модернізації суспільного устрою.

На раді, за участю старшин, урядників та представників Запорозької Січі, одноставно обрали гетьманом Пилипа Орлика, якого вважали гідним цієї високої посади. Вибір здійснювався відповідно до давніх звичаїв і законів, що підкреслювало

повагу до традицій. Подібне рішення було, очевидно, не лише політичним актом, а й символом єдності козацької спільноти.

Того ж самого дня було проголошено й затверджено «Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького». Цей документ став першим у Європі прикладом конституційного акту, що закріплював принципи державного устрою. Він мав на меті не лише впорядкувати владу, а й захистити права козацького народу.

10 квітня 1710 року шведський король Карл XII, як покровитель України, офіційно засвідчив Конституцію. Його підтримка додала документу міжнародного значення, що було важливим для утвердження української державності на європейській арені. Участь Карла XII засвідчувала, що боротьба України за незалежність отримувала визнання за межами власної території.

Конституція Пилипа Орлика вирізнялася оригінальним підходом: вона оформлювалася як договір між гетьманом, козацькою старшиною та запорожцями, що відповідало західноєвропейським традиціям договірного права [2, с. 132]. Такий формат свідчить про її демократичну спрямованість, адже передбачав взаємні зобов'язання сторін. Цей момент, власне, й робив Конституцію не лише політичним, а й моральним актом узгодження між владою та громадою.

У тексті документа зазначалося, що гетьман Пилип Орлик, разом із Військом Запорозьким, уклав угоду, яка зобов'язувала не лише його, а й майбутніх гетьманів дотримуватися викладених положень, що підкреслювало ідею спадкоємності влади та її підзвітності суспільству. Саме таким чином закладалися основи правової культури в українському політичному середовищі.

Конституція Пилипа Орлика складалася з преамбули та 16 пунктів, які визначали основи автономної держави. Її положення відображали республіканські ідеали, що було новаторським для тогочасної Східної Європи та звертали увагу на високий рівень політико-правової думки, притаманної українським елітам початку XVIII століття.

У преамбулі Конституції Пилипа Орлика викладено стислу історію руського народу та Війська Запорозького, що відображає прагнення авторів документа підкреслити історичну самобутність українців. Цей текст мав на меті утвердити унікальну ідентичність українського народу, будуючи його історичну легітимність. Згідно з викладеною в преамбулі політичною концепцією, козацький народ, якого називали «давнім та відважним» і пов'язували з хозарами, вважався

засновником Київської держави. Вказана ідея слугувала основою для твердження про історичну першість козацтва. Ба більше, стверджувалося, що ще до хрещення Русі князем Володимиром Святославовичем християнство прийняв каган «хозарів-козаків». Така інтерпретація історії мала на меті підкреслити давність і велич української державності [4].

Далі в документі окреслено засади національного суверенітету, зокрема через визначення кордонів Української держави, що було важливим кроком до формалізації територіальної ідентичності. Ці кордони базувалися на умовах Зборівського мирного договору 1649 року, укладеного за часів Богдана Хмельницького з Річчю Посполитою. Звернення саме до договору Богдана Хмельницького легітимізувало претензії на історичні землі. Така орієнтація на історичні угоди підкреслювала спадкоємність української державності. Вона також свідчила про намагання закріпити правову тяглість державної традиції. Гетьман, згідно з Конституцією, мав забезпечувати недоторканність кордонів і територіальну цілісність, а також домагатися відшкодування збитків, завданих Україні внаслідок воєнних дій. Такі обов'язки робили гетьмана не лише військовим, а й політичним гарантом безпеки держави і демонстрували прагнення до захисту національних інтересів і відновлення справедливості [5].

Окремі розділи Конституції, зокрема IV і V, були присвячені захисту прав Війська Запорозького, яке вважалося основою державності. Зокрема, документ закріплював за козаками право на використання міста Терехтемирів із прилеглими землями та переправою через Дніпро, а також Переволочної, річки Ворскли з млинами в Полтавському полку та Кодацької фортеці з навколишніми територіями. З цих положень і витікала важливість козацтва як соціальної так і військової основи держави. Крім того, передбачалося руйнування московських укріплень, що символізувало прагнення до звільнення від зовнішнього впливу.

Шостий пункт Конституції Пилипа Орлика займає центральне місце в документі, оскільки саме в ньому викладено ключові принципи організації та функціонування органів державної влади. Цей розділ є своєрідним стрижнем, що відображає новаторський підхід до побудови державного устрою. Пилип Орлик, як автор ідеї, прагнув створити чітку систему управління, яка ґрунтувалася на розмежуванні повноважень між різними органами влади, визначеними в Конституції. Водночас ці органи мали гармонійно взаємодіяти, утворюючи

цілісний механізм державного устрою, що забезпечувало стабільність і ефективність функціонування держави.

Очевидно, що подібна модель управління була прогресивною для свого часу, оскільки передбачала не лише чіткий розподіл функцій, а й їхню взаємодію, що запобігало концентрації влади в одних руках. Це й сприяло формуванню ефективної системи стримувань і противаг. У шостому пункті закладено ідею, що державна влада повинна бути структурованою, але водночас гнучкою, щоб відповідати потребам суспільства. Гнучкість політичної системи дозволяла враховувати динаміку соціальних змін та відображає демократичні принципи, які Орлик запозичив із західноєвропейських традицій, адаптувавши їх до українських реалій. Можемо припустити, що гетьман мав глибоке розуміння як міжнародних, так і внутрішніх політичних процесів [3].

У структурі державного управління, визначеній Конституцією Пилипа Орлика, ключову роль відігравав колегіальний представницький орган, що мав назву Генеральна Рада. Вона уособлювала демократичний принцип колективного прийняття рішень, що було новаторським для тогочасної України. У тексті Конституції підкреслюється, що в суверенних державах існує «похвальний і вигідний» порядок, який передбачає скликання приватних і публічних рад як у мирний, так і у воєнний час для обговорення питань, що стосуються спільного блага батьківщини. Практика, за якою навіть незалежні правителі дослухалися до спільних рішень урядників і радників, слугувала прикладом для української нації та підводила до козацького прагнення до впровадження прозорості та збалансованої системи управління, що забезпечувала би врахування інтересів різних верств суспільства.

Конституція наголошує на законодавчих функціях Генеральних Рад, які мали вирішувати найважливіші питання державного та суспільного життя. Для забезпечення регулярності їхньої роботи було встановлено проведення трьох Генеральних Рад щороку в гетьманській резиденції. Перша відбувалася на Різдво Христове, друга — на Великдень, а третя — на Покрову Пресвятої Богородиці, що відповідало зимовому, весняному та осінньому періодам.

До участі в Генеральних Радах залучалося широке коло представників різних суспільних груп, що підкреслювало їхню репрезентативність, та сприяло формуванню відкритого політичного простору для обговорення важливих рішень. На ці зібрання, за наказом гетьмана та відповідно

до законного обов'язку, мали прибувати полковники з урядниками та сотниками, генеральні радники від усіх полків, а також послі від Низового Війська Запорозького. Таким чином створювався механізм багаторівневого представництва. Кожен учасник був зобов'язаний брати активну участь у дискусіях, коли гетьман виносив на розгляд певне питання, і жоден не мав права ухилитися від цього обов'язку. Конституції, адже передбачала колективну відповідальність і залучення всіх представників до процесу прийняття рішень. Таким чином, власне, й формувалася політична культура участі та спільного управління [2, с. 200].

Рішення Генеральної Ради, визначені Конституцією Пилипа Орлика, мали вищу юридичну силу і в окремих випадках набували обов'язкового характеру, що підкреслювало її статус як ключового органу державного управління. Зокрема, у пункті XII зазначалося, що лише за «високим рішенням Генеральної Ради» у присутності гетьмана могли урочисто й непорушно визначатися питання, пов'язані з розподілом права управління публічними маєтками та виконанням повинностей підданими — положення, що дозволяло уникнути свавілля в управлінні та забезпечувало справедливий розподіл обов'язків. Крім того, у пункті XIV підкреслювалося, що рішення гетьмана щодо перегляду тягарів, які обтяжували рядових козаків, мали детально розглядатися й ухвалюватися на Генеральній Раді, як демонстрація наміру залучити широке коло представників до вирішення соціально важливих питань.

Виконавча влада в системі державного устрою, визначеній Конституцією Пилипа Орлика, була зосереджена в руках гетьмана, чиї повноваження вирізнялися багатогранністю та відповідальністю. Така концентрація виконавчих функцій підкреслювала ключову роль гетьмана як центральної фігури в управлінні державою, що й забезпечувало оперативність ухвалення рішень і водночас покладало на гетьмана значний тягар влади.

Зокрема, гетьман мав «перейнятися пильною турботою про потреби батьківщини», що означало його обов'язок уважно аналізувати поточні проблеми, керувати державними справами та знаходити рішення для актуальних викликів [6, с. 111].

Крім того, гетьман відігравав вирішальну роль у процесі призначення урядників. Згідно з пунктом X, обрання козацьких і простих урядників дозволялося лише за його згодою, а після виборів їх затверджувала гетьманська влада. Це забезпечувало контроль над формуванням управлінського

апарату та гарантувало лояльність посадовців. Водночас гетьман був зобов'язаний стежити за справедливим розподілом обов'язків, зокрема щодо стягнення «публічної підводної повинності» (пункт XIV), та запобігати надмірним тягарам, утискам і зловживанням стосовно рядових козаків, простолюдинів і ремісників (пункт X).

Хоча гетьман володів широкими виконавчими повноваженнями, Конституція Пилипа Орлика передбачала суворий контроль за його діяльністю, щоб запобігти можливим зловживанням владою. Зокрема, у важливих державних справах гетьман був зобов'язаний узгоджувати свої рішення з генеральною старшиною, що забезпечувало колегіальність у прийнятті ключових рішень.

Конституція Пилипа Орлика закріплювала принцип стримування й контролю за діяльністю гетьмана, застосовуючи його в різних аспектах державного управління. Тобто, йшлося про механізм, що був би спрямований на запобігання надмірній концентрації влади в одних руках і забезпечення колегіального підходу до прийняття рішень. Зокрема, документ проголошував, що у Війську Запорозькому назавжди зберігатиметься закон, за яким першість належить Генеральній старшині. Її авторитет ґрунтувався на високих заслугах і постійній взаємодії з гетьманами, що підкреслювало її ключову роль у державному управлінні [5].

Органом, який здійснював нагляд за діями гетьмана, була Старшинська рада, до складу якої входили Генеральна старшина, цивільні полковники, що виконували функції, подібні до цивільних радників, а також кілька заслужених ветеранів від кожного полку, обраних за згодою гетьмана. Ця рада мала широкі повноваження, адже її члени були зобов'язані надавати поради гетьману та його наступникам щодо питань, пов'язаних із цілісністю батьківщини, її загальним благом і всіма публічними справами. Згідно з пунктом VI, жодна ініціатива чи рішення не могли розпочинатися, вирішуватися чи здійснюватися за власним розсудом гетьмана без попередньої згоди та рішення Старшинської ради.

Конституція Пилипа Орлика передбачала механізм контролю за діяльністю гетьмана, спрямований на захист справедливості та державних інтересів. Зокрема, якщо в діях гетьмана помічалися порушення, що суперечили законам, завдавали шкоди вольностям чи загрожували батьківщині, Генеральна старшина, полковники та радники отримували право на повну свободу висловлення своєї позиції [7].

Вони могли як приватно, так і публічно на раді висловлювати свої зауваження гетьману, вимагаючи звіту за порушення законів чи вольностей. При цьому Конституція наголошувала на необхідності дотримання поваги до гетьманської честі, забороняючи лихослів'я чи будь-які дії, що могли б принизити його авторитет.

Конституція Пилипа Орлика приділяла значну увагу управлінню фінансовими справами, встановлюючи чіткі механізми для забезпечення прозорості та ефективності використання державних ресурсів. Зокрема, на основі досвіду Війська Запорозького передбачалося за публічною згодою обрати Генерального скарбника, який мав відповідати за державну скарбницю. Його обов'язки включали управління млинами, усіма державними прибутками та їхнє використання виключно для загальних потреб, а не для особистих інтересів. При цьому скарбник мав зважати на думку гетьмана, що забезпечувало координацію з виконавчою владою [8, с. 78].

Водночас Конституція чітко обмежувала повноваження гетьмана у фінансових питаннях: він не мав права використовувати державні кошти для власної вигоди, а його дохід обмежувався лише тими прибутками, що належали гетьманській булаві та його особі (пункт IX). Така норма була спрямована на запобігання корупції та зміцнення довіри до влади. Крім того, у кожному полку передбачалося обрати по двоє присяжних скарбників, яких затверджувала спільна ухвала представників двох суспільних станів — козаків і простого люду, що й забезпечувало залучення різних верств населення до фінансового управління, що підкреслювало демократичний характер Конституції та її орієнтацію на суспільну згоду.

Конституція Пилипа Орлика встановлювала судову гілку влади як важливий елемент державного устрою, забезпечуючи незалежність і справедливість у судочинстві. У разі вчинення злочину представниками старшини, полковниками, генеральними радниками, знатними козаками, урядниками чи рядовими козаками, що загрожував честі гетьмана, Конституція забороняла гетьману одноосібно карати винних за власною ініціативою чи з мотивів помсти.

Натомість розгляд таких правопорушень доручався Генеральному Суду, який мав виносити остаточне рішення. Згідно з пунктом VII, це рішення було обов'язковим для всіх, і кожен мав підкорятися йому як «переможений законом» — норма, що підкреслювала верховенство права та незалежність судової влади, що було новаторським

для того часу і свідчило про демократичну спрямованість Конституції, спрямовану на захист прав і свобод громадян через чітко визначену судову процедуру [9].

Крім того, повноваження гетьмана обмежувалися діяльністю Генерального скарбника, який, хоча й обирався за гетьманським розсудом і зважав на його думку (пункт IX), відповідав за управління державною скарбницею незалежно від особистих інтересів гетьмана. Судова влада також діяла автономно (пункт VII), що додатково стримувало гетьманську владу, забезпечуючи незалежність судочинства. Через систему взаємного стримування та контролю гілки влади — законодавча, виконавча, фінансова та судова — утворювали єдиний державний механізм, який поєднував демократичні принципи з ефективним управлінням [5].

Конституція Пилипа Орлика вирізняється яскраво вираженими демократичними принципами, які пронизують її положення та відображають прагнення до справедливого і народовладного устрою. Однією з ключових рис документа є акцент на «вільних виборах» і «вільному волевиявленні», що забезпечувало виборність посадових осіб на різних рівнях управління. Такий підхід сприяв залученню широких верств суспільства до державотворчих процесів. Зокрема, за Конституцією обиралися гетьман, члени Генеральної Ради, Генеральна старшина, радники від полків, полковники, урядники, Генеральний скарбник, а також по двоє присяжних скарбників у кожному полку (пункт IX).

Особливою рисою Конституції було її гуманістичне спрямування, що проявлялося в турботі про захист прав «простого люду» — непривілейованих верств населення, таких як рядові козаки, міщани та селяни (посполиті). Конституція чітко визначала права й обов'язки всіх суспільних станів, приділяючи увагу захисту інтересів найменш привілейованих груп. Зокрема, гетьман був зобов'язаний оберігати козаків і «нещасний простолюду» від незаконних податків (пункт XV), здирства ринкових комісарів і відкупників мита (пункт XVI). Крім того, гетьману доручалося «великодушно направляти і поліпшувати» усі права в країні, щоб гарантувати дотримання «непорушних громадських вольностей» (пункт XVI).

Аналіз положень Конституції 1710 року свідчить, що Україна, перебуваючи на перехресті західних і східних впливів, зуміла виробити власну модель демократичного розвитку. Документ уособлював прогресивні переконання українського суспільства, яке поступово рухалося до формування державності. Особливу увагу автори Конституції приділяли

суспільному взаємозв'язку, втілюючи модель управління за принципом «влада-народ», де на договірних засадах забезпечувалася співпраця між владою та суспільством. Конституція також стала відправною точкою для подальшого розвитку політичних ідей, спрямованих на утвердження України на міжнародній арені, чому активно сприяв сам Пилип Орлик. Його головною метою, як він зазначав у листі до французького канцлера Флері від 30 серпня 1741 року, було здобуття політичної свободи для своєї землі та народу. Увесь його життєвий шлях і діяльність були присвячені боротьбі за права української нації, що підкреслює його відданість ідеалам свободи та незалежності.

Висновки. У розвитку української правової думки визначну роль відіграли зусилля Пилипа Орлика, чия Конституція 1710 року стала втіленням демократичних ідеалів і заклала основи для прогресивного парламентського вектора державних реформ. Документ демонструє не лише правову, а й ідеологічну зрілість українського суспільства XVIII століття. Конституція відображає не тільки спробу юридичного оформлення державних традицій українського народу, але й прагнення до трансформації владних відносин на демократичних засадах.

Хоча Конституція Пилипа Орлика так і не була реалізована на практиці, вона залишається найвизначнішою пам'яткою української державно-політичної думки. Її значення полягає у кристалізації ідей, які випередили тогочасні європейські правові концепції. «Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького» заслуговують на чільне місце в історіографії, зберігаючи актуальність для сучасної незалежної України.

Аналіз документа свідчить, що він містив елементи теорії природного права та, що особливо важливо, положення про поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки, які функціонують автономно, що й робить Конституцію одним із перших у світі прикладів втілення теорії розподілу влади. У ній закріплено юридичні засади ключових принципів, таких як суверенітет народу, парламентаризм і демократичне врядування.

Звернення до історичного досвіду Конституції Пилипа Орлика є, насамперед, осмисленням державницьких ідей, які формують правову основу для загальнонаціональної політичної ідеології. Цей документ відображає дух і прагнення українського народу до свободи та самовизначення. Він підкреслює сутність національного настрою, спрямованого на побудову справедливого суспільства, що залишається актуальним для сучасної

України. Таким чином, Конституція Орлика є не лише історичною пам'яткою, а й живим джерелом для розвитку української державності.

Література

1. Ставицька О.В. Орлик Пилип (11.10.1672 р. — 24.05.1742 р.). Державні політичні та громадські діячі України: Політичні портрети. Київ, 2002. 125 с.
2. Смолій А.В. «Пакти і Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладення). Львів : Світ, 2011. 440 с.
3. Шабловський А.О. Порівняння політичних систем України за Конституцією Пилипа Орлика та Конституцією УНР 1918 р. *Студентський вісник Національного університету водного господарства та природокористування*, 2015. № 2. С. 254–257.
4. Догматова І.Н. Пакти й конституції законів та вольностей війська Запорозького Пилипа Орлика в історії українського конституціоналізму. *Конституційне будівництво в Україні: теорія та практика* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 4-й річниці Конституції України, 1-3 червня 2000 р. Ужгород, 2000. С. 148–150.
5. Апанович О.М. Конституція Пилипа Орлика. *Хроніка*. 2000. № 23/24. С. 90–102.
6. Шевчук В.О. Козацька держава: Етюди до історії українського державотворення. Київ : Абрис, 1995. 389 с.
7. Страхов М.М. Конституція Пилипа Орлика 1710 року. *Державне будівництво та місцеве самоврядування* : зб. наук. праць присвячено Конституції гетьмана П. Орлика 1710 року. 2006. Вип. 11. С. 10–17.
8. Слюсаренко А.Г. Історія української конституції. Київ : Т-во «Знання» України, 1993. 191 с.
9. Чехович Т.В. Утвердження принципу поділу влади в конституційній історії України. *Вісник Київського університету ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2002. Вип. 47. С. 207–210.

Зайцев О. М.,

orcid.org/0009-0002-3243-7007

старший викладач кафедри менеджменту

та соціально-гуманітарних дисциплін

Черкаської філії Приватного вищого навчального

закладу «Європейський університет»

Польова А. В.,

orcid.org/0009-0007-4783-8897

старший викладач кафедри менеджменту

та соціально-гуманітарних дисциплін

Черкаської філії Приватного вищого навчального

закладу «Європейський університет»